

บทวิจารณ์หนังสือ บทวิจารณ์หนังสือ บทวิจารณ์หนังสือ บทวิจารณ์หนังสือ

NICOMACHIAN ETHICS

: ARISTOTLE

โดย รังสิมา ศิริรังษี
อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานทั่วไป

ความรู้ของมนุษย์หรือศาสตร์
นั้น อาจแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ

1. Theoretical Science ศาสตร์
แห่งทฤษฎี

2. Practical Science ศาสตร์
แห่งการปฏิบัติ

3. Productive Science ศาสตร์
แห่งผลิตผล

Nicomachian Ethics นั้นเป็น
Practical Science เพราะว่าจุดมุ่งหมาย
ในการศึกษา Ethics (จริยธรรม) นั้น
ไม่ได้เพื่อความรู้เกี่ยวกับการกระทำ
แต่เป็นการกระทำโดยตัวมันเอง การ
อ่าน Ethics นั้น ไม่ใช่เพื่อที่จะรู้ว่าคนดี
เป็นอย่างไร แต่เพื่อที่กระทำอย่างที่ดี
กระทำ

ในตอนเริ่มต้นและตอนจบของ
Ethics นั้น อริสโตเติล ได้แสดงความ
เกี่ยวโยงระหว่าง Ethics และการศึกษา
ทางรัฐศาสตร์ โดยกล่าวว่า “Ethics
เป็นเพียงบทนำไปสู่ Politics” และ
ในตอนจบของ Ethics นั้น อริสโตเติล
กล่าวว่า “บัดนี้เราต้องหันไปพิจารณา
เรื่องการออกกฎหมายและรูปของรัฐ-
ธรรมนูญ เพื่อที่จะทำให้ปรัชญาของ
ธรรมชาติของมนุษย์สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่
จะทำได้” จากนั้นอริสโตเติลได้วางเค้า
โครงสิ่งซึ่งเทียบกับสารบัญชของ Po-
litics และกล่าวว่า “เมื่อได้ศึกษาสิ่ง
เหล่านี้แล้ว บางทีเราอาจจะสามารถมอง
เห็นได้กว้าง ๆ ว่ารัฐธรรมนูญแบบไหน

ดีที่สุด และแต่ละรัฐธรรมนูญนั้นต้องจัด
ระเบียบอย่างไร จะต้องใช้กฎหมายและ
ขนบธรรมเนียมประเพณีอะไร ทั้งนี้เพื่อ
รัฐธรรมนูญนั้นจะบรรลุถึงสภาพที่ดี
ที่สุด และขอให้เราเริ่มการพิจารณา
ณ. บัดนี้”¹

รัฐศาสตร์กับจุดมุ่งหมายของชีวิต

วัตถุประสงค์ของจริยศาสตร์นั้น
ตามความคิดของนักปรัชญากรีก ต้อง
การสอนว่าชีวิตที่ดีของปัจเจกชนที่ดีนั้น
เป็นอย่างไร ส่วนทฤษฎีการเมือง มุ่ง
กำหนดว่าชีวิตของประชาคมอันประกอบ
ด้วยปัจเจกชนนั้น อย่างไรจึงเรียกว่าดี
หรือมีค่า นักปรัชญาเหล่านี้เห็นว่าจริย-
ศาสตร์กับทฤษฎีการเมืองแยกกันไม่
ออก เพราะชีวิตที่ดีของประชาคมอัน
ประกอบด้วยปัจเจกชนซึ่งก็คือรัฐนั้น
จะเป็นที่พึงปรารถนาที่ต่อเนื่องนำไปสู่
ชีวิตที่ดีของปัจเจกชน และชีวิตที่ดีของ
ปัจเจกชนหรือมนุษย์นั้น จะต้องเป็น
ชีวิตที่สอดคล้องกับลักษณะตามธรรม-
ชาติของมนุษย์ และธรรมชาติที่สำคัญ
ประการหนึ่งของมนุษย์ก็คือ การเป็น
สัตว์การเมือง มนุษย์ถูกสร้างขึ้นมา
ในลักษณะที่ทำให้มนุษย์ไม่สามารถ
มีชีวิต หรือมีชีวิตที่ดีได้เลย ถ้ามนุษย์
ต้องอยู่ตามลำพัง ดังนั้นชีวิตที่ดีจึงมีอยู่
ได้ด้วยความร่วมมือกับผู้อื่นในสังคม
เท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ที่รัฐวางกฎ
ต่าง ๆ ทั่วไป ให้สมาชิกแห่งประชาคม
นั้นมีชีวิตที่ดี เพื่อที่จะพัฒนาจิตใจของ

¹ Aristotle, “Nicomachian Ethics”, Translated by W.D. Ross in *Introduction to Aristotle*, ed. by Richard McKeon (New York; Random House, Modern library, 1974), 1181 b.

พลเมือง โดยการศึกษาและกล่อมเกลา
อุปนิสัย โดยให้การฝึกอบรมจนพวก
เขามีชีวิตอยู่โดยปรารถนาชีวิตแบบ
นั้น¹

อริสโตเติลได้เชื่อมโยงการศึกษา
จริยศาสตร์และรัฐศาสตร์ไว้ในเล่ม 1
ตอน 1 ของ Ethics โดยเริ่มว่า ศิลปะ
การตรวจสอบ การแสวงหา และการ
กระทำทุกอย่างมีจุดหมายปลายทาง
คือ ความดีบางอย่าง แต่จุดหมายปลาย
ทางของแต่ละอันก็แตกต่างกันไปตามการ
กระทำ ซึ่งจุดหมายปลายทางนั้นอาจ
เป็นการกระทำโดยตัวของมันเอง หรือ
สิ่งอื่นที่เป็นผลผลิตที่แยกจากการกระทำ
ที่ก่อให้เกิดผลผลิตนั้นก็ได้ และจุด
มุ่งหมายนั้นอาจเป็นการกระทำที่มีคุณค่า
ในตัวเองหรือเป็นจุดมุ่งหมายที่ให้ผล
ผลิตที่มีคุณค่า เช่น จุดมุ่งหมายในการ
แพทย์ซึ่งให้ผลผลิตคือ การมีสุขภาพดี
ส่วนการเล่นดนตรี มีจุดมุ่งหมายคือ
การกระทำที่มีคุณค่าในตนเอง คือการ
เล่นดนตรีนั่นเอง และบ่อยครั้งที่จุด
มุ่งหมายของกิจกรรมต่าง ๆ อาจมีทั้ง
จุดมุ่งหมายหลักและจุดมุ่งหมายรอง
หรือเป็นเพียงเครื่องมือประกอบเพื่อนำ
ไปสู่จุดมุ่งหมายอื่น ๆ เช่น การทำ
บังเหียนม้า มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้
บังเหียนที่ดี ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่มีผล
ผลิตเป็นเป้าหมาย แต่จุดมุ่งหมายนี้ยัง
เป็นรองจุดมุ่งหมายที่มีค่าแท้จริงคือ
ศิลปะในการขี่ม้า แต่ศิลปะในการขี่ม้า

รัฐศาสตร์ไม่ใช่
ศาสตร์ที่แน่นอน
ผู้ศึกษาจะต้องมี
ความรู้ทั่วไปและ
ประสบการณ์ชีวิต
จะต้องมีทัศนคติ
ที่แน่นอนและมีจุด
มุ่งหมายที่แน่นอน
ซึ่งไม่ควรจะเป็น
คนหนุ่ม เพราะ
คนหนุ่มไม่มีความ
ชำนาญในเรื่อง
ชีวิตไม่มีประสพ-
การณ์ มักคล้อย
ตามความรู้สึกของ
ตนเอง

¹ ซี เอ็ม โจด, ปรัชญา, แปลโดย วิทย์ วิศุทเวทย์ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 158.

ชีวิตแห่งการครุ่น คิดซึ่งอริสโตเติล เห็นว่าเป็นชีวิตที่ดี ที่สุดและสืบเนื่อง กับคุณธรรมมาก ที่สุด

ยังเป็นเพียงศิลปะประกอบเมื่อมองจาก
ศิลปะในยุทธศาสตร์ซึ่งกว้างกว่า
ศิลปะเช่น ยุทธศาสตร์ นี่ถือว่าเป็น
ศิลปะเอก เพราะศิลปะเอกเป็นศิลปะ
ซึ่งรวบรวมเอาศิลปะอื่น ๆ เข้าไว้ในตัว
จึงย่อมดีกว่าศิลปะที่ต่ำกว่าอย่างแน่นอน
ศิลปะเอกที่สูงสุดของมนุษย์ซึ่งรวบรวม
ศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งหมดเอาไว้ก็คือ การ
เมือง และศาสตร์ที่ศึกษาการเมืองก็คือ
รัฐศาสตร์นั่นเอง

รัฐศาสตร์มีจุดมุ่งหมายเพื่อสิ่ง
ที่ดีสูงสุดของมนุษย์ รัฐศาสตร์ไม่เพียง
แต่ศึกษาความดีของมนุษย์ในฐานะ
ปัจเจกชนเท่านั้น แต่ยังศึกษาถึงความดี
สูงสุดของมนุษย์ในชุมชนหรือในรัฐ
ด้วย รัฐศาสตร์ไม่ใช่ศาสตร์ที่แน่นอน
ผู้ศึกษาจะต้องมีความรู้ทั่วไปและประสบ
การณ์ชีวิต จะต้องมีความคิดที่แน่นอน
และมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน ซึ่งไม่ควร
จะเป็นคนหนุ่ม เพราะคนหนุ่มไม่มีความ
ชำนาญในเรื่องชีวิต ไม่มีประสบการณ์
มักคล้อยตามความรู้สึกของตนเอง จุด
มุ่งหมายที่เขาต้องการไม่ใช่ความรู้ แต่
เป็นการกระทำ (เล่ม 1 ตอน 2,3) ดังนั้น
ก่อนที่จะได้มีการศึกษารัฐศาสตร์ซึ่ง
ศึกษาว่า การเมืองที่ดีคืออะไร รัฐบาลที่
ดีเป็นอย่างไร รัฐธรรมนูญที่ดีเป็นอย่างไร
ควรได้ศึกษาถึงชีวิตที่ดีคืออะไรเสียก่อน
ชีวิตที่ดีคืออะไร

ในการศึกษาจริยศาสตร์หรือ
จริยปรัชญานั้น เราจะพบว่า สิ่งที
พยายามขบคิดก็คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นใน
ชีวิต และปัญหาหนึ่งซึ่งเป็นปัญหาที่

มักจะศึกษาถึงก็คือ ชีวิตที่ดีคืออะไร อริสโตเติลกล่าวว่า “ถ้าใครต้องการเรียนรู้จริยศาสตร์หรือรัฐศาสตร์แล้ว จะต้องเริ่มต้นจากความเป็นจริงของโลก (เล่ม 1 ตอน 5) เขาแบ่งชีวิตออกเป็น 3 แบบใหญ่ ๆ คือ (เล่ม 1 ตอน 5)

1. ชีวิตแห่งความสนุกสนาน คนที่ยึดถือชีวิตแบบนี้จะเชื่อว่า ความดีคือความสนุกสนาน ความเพลิดเพลิน ซึ่งเป็นจุดประสงค์ของคนธรรมดา

2. ชีวิตการเมือง พวกที่ใช้ชีวิตแบบนี้จะเป็นพวกที่เชื่อว่า ความดีคือเกียรติยศเพราะเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตทางการเมือง เกียรติยศจะขึ้นอยู่กับผู้ให้มากกว่าผู้รับ แต่บางคนก็ไม่ได้แสวงหาเกียรติยศแต่เพียงอย่างเดียว แต่แสวงหาคุณธรรมด้วย ในทัศนะของพวกนี้ เกียรติยศสูงกว่าความสนุกสนาน ความเพลิดเพลิน แต่เกียรติยศไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเอง เพราะคนส่วนมากแสวงหาเกียรติยศเพื่อความแน่ใจในความดีของตน หรืออย่างน้อยที่สุด การยอมรับจากคนฉลาดซึ่งยกย่องเขา ดังนั้น คุณธรรมจึงสูงกว่าเกียรติยศ

เพราะคุณธรรมเป็นจุดหมายปลายทางของการมีเกียรติ

3. ชีวิตแห่งการครุ่นคิด ซึ่งอริสโตเติลเห็นว่าเป็นชีวิตที่ดีที่สุดและสืบเนื่องกับคุณธรรมมากที่สุด **สิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์คืออะไร**

อริสโตเติลได้กล่าวถึงสิ่งที่ดีว่า “สิ่งที่เรียกว่าดีนั้นมีหลายทัศนะ คือ ดีในเนื้อหาสาระ (พระเจ้าหรือชีวิต) ในคุณภาพ (คุณความดี) ในปริมาณ (รู้จักประมาณ) ในความสัมพันธ์ (อะไรที่เป็นประโยชน์) ในเวลา (โอกาส) ในสถานที่ (ที่อยู่) และอื่น ๆ (เล่ม 1 ตอน 6) ดังนั้น อริสโตเติลจึงปฏิเสธทฤษฎีของรูปแบบ (Theory of Form)¹ ของเพลโต เพราะเห็นว่า ไม่มีความดีที่เป็นส่วนประกอบร่วมทุก ๆ สิ่ง

แล้วอะไรเป็นสิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์ สิ่งนั้นจะต้องเป็นจุดมุ่งหมายหรือเป็นจุดประสงค์ของชีวิต เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตนเอง ซึ่งอริสโตเติลเห็นว่า สิ่งนั้นคือ ความสุข เพราะความสุขเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตนเอง เราเลือกความสุขเพื่อตัวความสุขเองไม่ใช่สิ่งอื่น ความ

¹ ทฤษฎีรูปแบบของเพลโต มีจุดเริ่มต้นจากความเชื่อที่ว่า โลกแห่งความคิดนั้นสูงกว่าโลกวัตถุ ทั้งในด้านศีลธรรม ด้านความล้ำลึก และในด้านความเที่ยงแท้แน่นอน โลกวัตถุหรือโลกแห่งผัสสะนั้นเต็มไปด้วยการเกิดและการตาย การเจริญเติบโตและการตาย การเจริญเติบโตและการเสื่อมสลาย แต่โลกของเมตาฟิสิกส์หรือโลกแห่งความคิดนั้น ทำให้เราสามารถเข้าใจและควบคุมความรู้ลึกทางผัสสะซึ่งไม่คงทน เพราะฉะนั้น โลกแห่งเมตาฟิสิกส์จึงมีลักษณะที่คงทนถาวรกว่าโลกแห่งผัสสะ โลกแห่งวัตถุปรากฏขึ้นแล้วก็สูญไป มันเป็นโลกที่คงอยู่อย่างไม่สมบูรณ์ ส่วนโลกเมตาฟิสิกส์นั้นเป็นความเที่ยงแท้แน่นอนอยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ ตัวอย่างที่แสดงข้อแบ่งแยกของเพลโตระหว่างโลกแห่งเมตาฟิสิกส์กับวัตถุ ก็คือ ตัวอย่างเรื่องดอกกุหลาบ ดอกกุหลาบที่เราเห็นกันนั้น คือ การรวมตัวกันของสี รูปร่าง และเยื่อหุ้มต่าง ๆ มากมาย ซึ่งเมื่อเดือนที่แล้วไม่มี และเดือนต่อไปจะไม่มีอยู่ เราเรียกสิ่งนี้ว่าดอกกุหลาบ ก็เพราะว่าเรามีสำนึกทางจิตว่าอะไรคือคุณสมบัติต่าง ๆ ของความเป็นกุหลาบ เพลโตถือว่า สำนึกทางจิตนี้มีความเที่ยงแท้มากกว่าสิ่งที่รู้สึกจากการสัมผัส สำนึกทางจิตหรือ “แบบ” นี้ คือจุดมุ่งหมายที่แท้ของความคิด

สุขเป็นจุดมุ่งหมายของกิจกรรมของมนุษย์ (เล่ม 1 ตอน 6,7)

ความสุขที่อริสโตเติลกล่าวถึงนั้น ถ้าเราไม่เข้าใจศัพท์ที่เขาใช้ เราอาจเข้าใจผิด คิดว่าเขาถือเอาความเพลิดเพลินเป็นสิ่งสำคัญในชีวิต แต่แท้จริงแล้วความสุขในทัศนะของอริสโตเติลนั้นหมายถึง คุณความดีอย่างหนึ่ง ซึ่งมีแต่มนุษย์เท่านั้นที่จะมีได้ ในเรื่องนี้ อริสโตเติลได้กล่าวไว้ในเล่ม 1 ตอน 9 ว่า “ความสุขเป็นคุณความดีอย่างหนึ่งของกิจกรรมของจิต เราแนะนำว่า จุดมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ก็คือ ความดีสูงสุดซึ่งจุดมุ่งหมายของศาสตร์นี้ก็เพื่อให้คนมีคุณความดีและพร้อมที่จะกระทำการกระทำที่ดี ดังนั้นเราไม่อาจพูดถึงวัวหรือม้าหรือสัตว์อื่น ๆ ว่ามีความสุข เพราะมันไม่อาจมีส่วนร่วมในกิจกรรมแบบนี้ได้...ความสุขไม่ได้เรียกร้องเพียงแต่ความสุขที่สมบูรณ์เท่านั้น แต่เรียกร้องตลอดชีวิต”

ประเด็นที่น่าจะพิจารณาในเรื่องความสุขก็คือ ความสุขนั้นเป็นความสุขเพื่อใคร ความสุขในทัศนะของนักกิลลัทธิประโยชน์นิยมนั้นถือว่า ความสุขยิ่งใหญ่ที่สุดคือ ความสุขของประชาชนจำนวนมากที่สุด¹ แต่ความสุขในทัศนะของอริสโตเติลนั้น เป็นความสุขของแต่ละบุคคลที่แสวงหา ไม่ใช่ความสุขของคนจำนวนมาก ความสุขอาจเป็นเป้าหมาย แต่ไม่ได้เป็นเป้าหมายเพื่อ

สิ่งอื่นหรือเพื่อคนอื่น ๆ ในสังคม แต่เป็นสิ่งที่คนแสวงหาเพื่อตนเอง ในจำนวนมากที่สุดตามความเหมาะสมที่ตนต้องการ¹

อริสโตเติลจึงสรุปว่า “ภาวะของมนุษย์คือกิจกรรมของจิตซึ่งขึ้นอยู่กับหลักเหตุผลถ้ามนุษย์มีหน้าที่ ก็จะต้องทำหน้าที่อย่างดีที่สุดด้วย นักคิดพินซึ่งเป็นนักคิดพินที่ดี หน้าที่ของนักคิดพินก็ต้องเล่นให้ดีด้วย นั่นคือหน้าที่ของคนดีก็คือการกระทำอย่างดีและสูงส่ง ดังนั้น สิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์คือกิจกรรมของจิตซึ่งมีความสอดคล้องกับคุณธรรม และถ้ามีคุณธรรมมากกว่า 1 ชนิดแล้ว จะต้องสอดคล้องกับอันที่ดีที่สุด และสมบูรณ์ที่สุด และจะต้องเป็นไปตลอดชีวิตด้วย เพราะการมาของนกนางแอ่นเพียงตัวเดียวไม่ได้หมายความว่าฤดูร้อนมาถึงแล้ว” (เล่ม 1 ตอน 7) ดังนั้นอริสโตเติลจึงวิเคราะห์คุณธรรมและภาวะที่คุณธรรมเกิดขึ้น (เล่ม 2,3) คุณธรรมในลักษณะต่าง ๆ (เล่ม 4,6,8,9)

คุณธรรมทางศีลธรรม และคุณธรรมทางปัญญา

อริสโตเติลได้สรุปไว้ในเล่ม 1 ตอน 13 ว่า “เมื่อความสุขเป็นกิจกรรมของจิตที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์ เราต้องพิจารณาธรรมชาติของคุณธรรมเพื่อที่เราอาจเข้าใจธรรมชาติ

¹ เอ็ม เจ ฮาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน, แปลโดย เสน่ห์ จามริก (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522), หน้า 450.

ของความสุขดีขึ้น...แต่เราพบว่าคุณ-
 ธรรมที่เราต้องศึกษานั้นคือคุณธรรม
 ของมนุษย์...คุณธรรมของมนุษย์เรา
 ไม่ได้หมายความว่าถึงของร่างกายแต่เป็น
 ของจิต และความสุขเราเรียกว่าเป็น
 กิจกรรมของจิต...ดังนั้นนักศึกษา การ
 เมืองจะต้องศึกษาจิต” สำหรับอริสโต-
 เติลแล้ว เขาเห็นว่า จิตนั้นประกอบด้วย
 ส่วนที่มีเหตุผลและไม่มีเหตุผล (เล่ม 1
 ตอน 13) และในตอนนี้อเองที่อริสโตเติล
 เริ่มกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์อย่าง
 หนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่ง
 ของมนุษย์ มนุษย์แตกต่างกับสัตว์และ
 สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ก็ตรงที่ จิตมนุษย์แตก
 ต่างจากสัตว์ กล่าวคือ มนุษย์มีจิตส่วน
 ที่มีเหตุผล และรู้จักใช้ชีวิตให้สมเหตุ
 สมผลและเต็มไปด้วยความเข้าใจ ดังนั้น
 ชีวิตที่ดีจึงควรเป็นชีวิตที่สอดคล้องกับ
 ลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์ นั่นคือ
 ชีวิตแห่งความดีหรือคุณธรรม (เล่มที่ 1
 ตอน 7) แต่คุณธรรมยังแบ่งออกเป็น
 2 แบบให้สอดคล้องกับจิตที่ต่างกัน คือ
 คุณธรรมทางปัญญา อันได้แก่ ความ
 ฉลาด ความเข้าใจ ความรอบคอบ และ
 คุณธรรมทางศีลธรรม อันได้แก่ เสรีภาพ
 และความอดกลั้น (เล่ม 1 ตอน 13)

สำหรับโสกราตีสแล้ว เขาเห็นว่า
 “คุณธรรมคือความรู้” และความรู้ใน
 ที่นี้คือ ความรู้ที่จะนำเข้าไปสู่ความสุข
 เพลิดเพลินก็เห็นด้วยกับโสกราตีสใน
 ทักษะของเพลโต ความรู้ไม่ใช่ความเห็น
 ที่ถูก ในทำนองเดียวกัน คุณธรรมก็ไม่
 ใช่การกระทำที่ถูก คุณธรรมที่แท้จริง

โลกแห่งวัตถุปรา-
 กฏขึ้นแล้วก็สูญไป
 มันเป็นโลกที่อาจ
 อยู่อย่างไม่สมบูรณ์
 ส่วนโลกแห่งความ
 คิดนั้นเป็นความ
 เทียงแท้หนุนอยู่
 เบื้องหลังของปรา-
 กฏการณ์ที่เป็น
 อยู่

มิตรภาพเป็นสิ่งที่ สำคัญที่สุดสำหรับ ชีวิต ไม่มีใครต้อง การมีชีวิตอยู่โดย ปราศจากเพื่อน

ซึ่งหมายถึง การกระทำที่ถูกต้องซึ่งเกิดจากความเข้าใจคุณค่าอันแท้จริงด้วยปัญญา¹ เขาแยกความแตกต่างระหว่างคุณธรรมทางปรัชญากับประเพณี คุณธรรมสูงสุดเป็นเรื่องของปรัชญาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เขาไม่ได้ปฏิเสธคุณค่าของคุณธรรมประเพณี เพราะเป็นการไปสู่คุณธรรมที่แท้จริงได้ เพโลโตเห็นวามมนุษย์ไม่อาจไปสู่คุณธรรมสูงสุดอันก่อรูปด้วยปัญญาโดยการก้าวเพียงก้าวเดียว มนุษย์จำเป็นต้องผ่านขั้นตอนอันเป็นขั้นเตรียมตัวคือคุณธรรมประเพณีจำเป็นต้องมีการปลูกฝังอุปนิสัยและประเพณีแก่ผู้ที่ยังเข้าไม่ถึงปัญญา เพื่อจะได้มีรากฐานเตรียมพร้อมที่จะเข้าถึงปัญญา²

อริสโตเติล สรุปว่า คุณธรรมคือภาวะของความเป็นกลางและความพอใจซึ่งทำให้ผู้ที่เป็เจ้าของแสดงบทบาทการกระทำซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมและทำโดยสมัครใจ และกระทำโดยหลักแห่งความถูกต้อง (เล่ม 3 ตอน 5)

“คุณธรรมทางปัญญามีจุดกำเนิดและเจริญเติบโตมาจากการสั่งสอน (ซึ่งต้องการประสบการณ์และเวลา) ในขณะที่คุณธรรมทางศีลธรรมมาจากการอบรมปมนิสัย” (เล่ม 2 ตอน 1) อริสโตเติลเชื่อว่า คุณธรรมทางศีลธรรมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นในตัวของมนุษย์ตามธรรมชาติ

¹ คัมภีร์.ที.สเตร, ปรัชญากรีก, แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514) หน้า 123.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

โดยอธิบายว่า “ไม่มีสิ่งใดในธรรมชาติที่สามารถสร้างลักษณะนิสัยที่ตรงกันข้ามกับธรรมชาติของมันได้ หินซึ่งตามธรรมชาติจะเคลื่อนไหลลงปาด้านล่าง ไม่อาจสร้างนิสัยให้เคลื่อนไหลไปข้างหน้าได้ แม้ว่ามีคนพยายามฝึกฝนให้มัน โดยการโยนมันขึ้นไปถึงหมื่นครั้ง” มนุษย์นั้นแม้ไม่ได้มีศีลธรรมตามธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็ไม่ได้มีศีลธรรมโดยขัดกับธรรมชาติ “มนุษย์นั้นถูกปรับโดยธรรมชาติให้รับคุณธรรมซึ่งทำให้สมบูรณ์ขึ้นได้โดยการอบรมป็นนิสัย” (เล่ม 2 ตอน 1)

คุณธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับความรู้สึกและความเจ็บปวด มนุษย์จะมีคุณธรรมได้ก็ต่อเมื่อเรียนรู้วิธีการตอบโต้และใช้สิ่งเหล่านี้ได้อย่างเหมาะสม (เล่ม 2 ตอน 3) อริสโตเติลได้นำเอาลัทธิทางสายกลางมาใช้ในการวิเคราะห์คุณธรรม โดยกล่าวว่า “คุณธรรมคือทางสายกลาง...ระหว่างความเกินเลยและความขาดแคลน” เช่นในเรื่องความกล้าและความเชื่อมั่น ส่วนที่เกินคือความหุนหันพลันแล่น ส่วนที่เป็นกลางคือความกล้าหาญส่วนที่ขาดแคลนคือความขี้ขลาด แต่การกระทำและความรู้สึกบางอย่างนั้น ลัทธิทางสายกลางนำมาใช้ไม่ได้ เพราะสิ่งนั้นมีความเลวร้ายในตนเอง เช่น ความผูกพยาบาท ความริษยา การฆาตกรรม การข่มขืน (เล่ม 2 ตอน 6)

อริสโตเติลพบว่า คุณธรรมทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่ถูกจำกัด เพราะต้อง

ขึ้นกับความรู้จักและการกระทำ รวมถึงความเกินเลย ความขาดแคลน และจุดกลาง ซึ่งต้องขึ้นกับความรู้สึกและการกระทำที่ไม่มากหรือน้อยเกินไป และจะต้องทำในเรื่องที่ถูกต้อง ต่อบุคคลที่ถูกต้อง ในเวลาที่ถูกต้อง ด้วยมูลเหตุจูงใจที่ถูกต้อง และโดยวิธีที่ถูกต้อง อริสโตเติลเห็นว่า ทางสายกลางนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะบางครั้งมนุษย์มีแนวโน้มไปทางด้านความเกินเลย และบางครั้งโน้มเอียงไปในทางความขาดแคลน จึงเป็นการยากที่จะพบจุดกลางซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้อง (เล่ม 2 ตอน 9)

อริสโตเติล ได้เขียนถึงคุณธรรมต่าง ๆ อันได้แก่ ความกล้าหาญความพอควร ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกรุณา ความทนง ความมีอารมณ์ดีเกียรติ ความไม่ประจบประแจง ความไม่โอ้อวด ความรู้จักกาลเทศะและความยุติธรรม (เล่ม 3-5)

ลัทธิทางสายกลาง (Doctrine of Mean)

อริสโตเติลเริ่มกล่าวถึงทางสายกลางหรือจุดกลาง (Mean) ในเล่มที่ 2 ตอน 2 ของ Nicomachian Ethics ว่า “เราต้องตัดสินใจจริงที่ว่าในธรรมชาติคุณภาพของคุณธรรมจะถูกทำลายโดยความมากเกินไปหรือความน้อยเกินไป...การกินและการดื่มที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป จะทำลายสุขภาพ ในขณะที่ถ้าดื่มและกินในจำนวนที่ถูก ต้องจะเพิ่มและรักษาสุขภาพ ในกรณีความอดกลั้น ความกล้าหาญและคุณ-

ธรรมอื่น ๆ ก็เช่นกัน...ความอดกลั้น และความกล้าหาญถูกทำลายโดยความมากเกินไปและความน้อยเกินไป แต่จะคงอยู่ได้ด้วยทางสายกลาง”

จากข้อความข้างต้น อาจทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องแก่เราได้ เช่น การดื่มเหล้า ถ้าหมายความตามที่ อริสโตเติลพูดแล้ว ทางสายกลางหรือจุดกลาง ก็ควรจะอยู่ระหว่างไม่ดื่มมากเกินไปหรือดื่มน้อยเกินไป ซึ่งสำหรับบางคนแล้ว การไม่ดื่มเลยอาจจะเป็นคุณความดีก็ได้ อริสโตเติลพบว่า อาจมีความเข้าใจผิดเกิดขึ้นได้ จึงได้อธิบายขยายความว่า ทายสายกลางหรือจุดกลางนั้น ไม่ใช่กลางแบบคณิตศาสตร์ (เช่นเมื่อพูดถึงกลางของจำนวน 2 และ 10 แล้ว กลางก็คือ 6) หรือกลางของวัตถุนั้น แต่หมายถึง ทางสายกลางหรือจุดกลางซึ่งสอดคล้องหรือเกี่ยวข้องกับแต่ละบุคคล (Relative To Us) การที่อริสโตเติล กล่าวว่า ขึ้นอยู่กับบุคคลที่เกี่ยวข้อง นั้น ดูเหมือนว่า อริสโตเติลจะกล่าวถึงทางสายกลางในลักษณะที่เป็นเพียงคำแนะนำเท่านั้น เช่น ถ้านำกระดาษจำนวนหนึ่งมาให้ท่านเลือก และบอกให้ท่านเลือกอันที่อยู่กลาง และเพิ่มเติมว่า กลางในที่นี้ของของท่าน ท่านอาจจะเลือกแผ่นใดก็ได้ที่ท่านคิดว่าอยู่ตรงกลางในทัศนะของท่าน ดังนั้น การที่อริสโตเติลเน้นว่า ทางสายกลางนั้นจะขึ้นอยู่กับบุคคลที่เกี่ยวข้องก็เป็นเพียง การให้คำแนะนำในเรื่องคุณธรรม ซึ่งคำแนะนำนี้ไม่มีอำนาจพอที่จะนำไป

ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องแน่นอน เพราะไม่ได้กำหนดวิธีการหรือการกระทำที่แน่นอนและถูกต้องเอาไว้ เพราะกลางของคนหนึ่งอาจไม่ใช่กลางของอีกคนหนึ่งก็ได้

ทางสายกลางของทัศนะของอริสโตเติล ไม่เพียงจะเกี่ยวข้องกับ “ความเกินเลยและความขาดแคลน” และ “เกี่ยวข้องกับบุคคล” แล้ว จะต้องขึ้นกับสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ “ความรู้สึกและการกระทำที่จะต้องมุ่งไปยังบุคคลที่ถูกต้อง ในขอบเขตที่ถูกต้อง ในเวลาที่ถูกต้อง โดยไม่เหตุผลที่ถูกต้อง และด้วยวิธีที่ถูกต้อง...ซึ่งไม่ใช่ของง่าย และทุกคนสามารถปฏิบัติได้” (เล่ม 2 ตอน 9) แม้คำกล่าวนี้จะถูกต้อง แต่ก็ได้ไม่ได้ให้วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องไว้เลย อริสโตเติลเพียงแต่แนะนำว่ามีวิธีการที่ถูกต้องที่ควรกระทำ แต่ไม่ได้แนะนำว่าวิธีที่ถูกต้องและควรกระทำนั้น จะกระทำได้อย่างไร อริสโตเติลดูเหมือนว่า จะเน้นให้เห็นชัดขึ้นเมื่อกล่าวในเล่ม 6 ตอน 1 ว่า ภาวะกลาง(หรือจุดกลาง) อยู่ระหว่างความเกินเลยและความขาดแคลน และสอดคล้องกับกฎที่ถูกต้อง การพูดเช่นนี้แม้จะถูกต้อง แต่ไม่ชัดเจน เพราะเหมือนกับความจริงในการทำงาน...คนเราจะต้องพักผ่อนไม่มากหรือไม่น้อยเกินไป แต่ต้องอยู่ในขอบเขตกลางและด้วยกฎถูกต้องบอกไว้, แต่ถ้าท่านเข้าใจเพียงแค่นี้ ท่านจะไม่รู้อะไรเพิ่มอีก เช่น ท่านจะไม่รู้ว่าการรักษาเยี่ยวยาอะไรที่จะใช้กับ

ร่างกายของท่าน ถ้ามีใครสักคนบอก
ท่านว่าให้ใช้สิ่งที่วิทยาศาสตร์การแพทย์
กำหนดและสิ่งที่แพทย์กำหนดให้”

ความยุติธรรม

เมื่ออริสโตเติลกล่าวถึง ลักษณะ
เฉพาะตามธรรมชาติของมนุษย์ประการ
หนึ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างกับสัตว์และสิ่ง
มีชีวิตอื่น ๆ อริสโตเติลกล่าวถึงจิตที่มี
เหตุผล (เล่ม 1 ตอน 13) แต่ยังมี
ลักษณะเฉพาะตามธรรมชาติของมนุษย์
ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งอริสโตเติล
เขียนไว้อย่างชัดเจนในหนังสือ Poli-
tics เล่ม 1 ตอน 3 ว่า “มนุษย์โดย
ธรรมชาติเป็นสัตว์การเมือง” มนุษย์
ถูกสร้างขึ้นมาในลักษณะที่ทำให้มนุษย์
ไม่สามารถจะมีชีวิตหรือมีชีวิตที่ดีไม่ได้
เลยถ้ามนุษย์ต้องอยู่ตามลำพัง การมี
เหตุผล การมีภาษา คือลักษณะเฉพาะ
ของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่น
การมีภาษาก็หมายถึงการติดต่อสมาคม
กับผู้อื่นอยู่แล้ว ถ้ามนุษย์เป็นสัตว์การเมือง
โดยธรรมชาติแล้ว การมีชีวิตที่ดี
สมบูรณ์ของมนุษย์ก็ต้องรวมถึง การมี
คุณธรรมสูงสุดที่สอดคล้องกับสภาพ
ธรรมชาติอันนี้ด้วย นั่นคือมนุษย์ต้อง
มีคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของสังคมการ
เมือง เช่น ความยุติธรรมและมิตรภาพ
ด้วย

สำหรับอริสโตเติลแล้ว เขาเชื่อว่า
ความยุติธรรมเป็นคุณธรรมที่สมบูรณ์
เพราะเป็นคุณธรรมที่ผู้กระทำได้
ปฏิบัติได้ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น ความ

การรับเอากฎ-
หมายให้เข้ากับข้อ
เท็จจริงโดยการ
ตัดสินในเรื่อง
ความยุติธรรมก็
เหมือนกับการที่
ช่างแกะสลักดัด
แปลงแบบของตน
ให้เข้ากับลักษณะ
หิน หลักความ
ยุติธรรมในเรื่อง
กฎหมายจึงเป็น
ความยุติธรรม
อย่างหนึ่ง และไม
ใช่สิ่งที่มีลักษณะ
แตกต่างกันออกไป
เลย

ยุติธรรมนี้เป็นคุณธรรมอย่างเดี่ยวที่รักษาความดีของผู้อื่นและประกันประโยชน์ของผู้อื่น (เล่ม 5 ตอน 1) ความยุติธรรมเป็นผลรวมของคุณธรรมหลายประการ (ทั้งคุณธรรมทางศีลธรรมและคุณธรรมทางปัญญาโดยมีลักษณะผสมกลมกลืนกัน) ความยุติธรรมมีมากกว่าหนึ่งอย่าง ความยุติธรรมในลักษณะที่แคบคือ ความยุติธรรมที่เกี่ยวกับการแบ่งเกียรติและเงิน (ความยุติธรรมแจกปัน) และความยุติธรรมที่แก้ไขเงื่อนไขในการซื้อขาย (ความยุติธรรมในการแก้ไข) (เล่ม 5 ตอน 2)

อริสโตเติลก็เช่นเดียวกับเพลโตที่เห็นว่า มนุษย์ไม่เท่าเทียมกัน ความคิดของอริสโตเติลที่เห็นว่า มนุษย์ไม่เท่าเทียมกันนั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเมื่อเขาพูดถึง ความยุติธรรมในกรณีแรกว่า ความยุติธรรมคือ หนี้ของอัตราส่วน หรือความเท่าเทียมของอัตราส่วนตามแต่มาตรฐานของคุณสมบัติ และขยายความว่า “เพราะทุกคนยอมรับว่าความยุติธรรมในการแจกปันจะต้องสอดคล้องกับคุณสมบัติ (Merits) บางอย่าง แต่ไม่ได้หมายถึงคุณสมบัติอย่างเดียวกัน เช่น พวกประชาธิปไตยจะกล่าวว่า คุณสมบัตินั้นคือการเกิดมาอย่างมีอิสระ พวกคณาธิปไตยหมายถึงทรัพย์สินสมบัติหรือชาติกำเนิดที่ดี พวกอภิชนาธิปไตย หมายถึง ความดีเลิศ” (เล่ม 5 ตอน 3) ในทัศนะของอริสโตเติลแล้ว คุณสมบัติ (Merits) นั้นเป็นสิ่งที่ไม่เหมือนกัน ความยุติธรรมแจกปัน

ไม่ได้แจกให้ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน แต่แจกไปตามอัตราส่วนของคุณสมบัติที่ไม่เท่ากันนั้น อริสโตเติลยังเห็นอีกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และอยู่ศีลธรรม ถ้าหากคนสองคนมีคุณสมบัติเท่ากันเพียงประการเดียว แต่ได้รับส่วนแบ่งหรือสิ่งที่กำหนดให้ทุกอย่างเท่ากันหมด หรือว่าคน ๆ หนึ่งมีคุณสมบัติเหนือกว่าอีกคนหนึ่งอยู่เพียงประการเดียว แต่ได้รับส่วนแบ่งหรือสิ่งที่กำหนดให้มากกว่าในทุก ๆ สิ่ง

ความยุติธรรมในการแก้ไขเกี่ยวกับการซื้อขายนั้น เขาเห็นว่าเป็นความเท่าเทียมที่สอดคล้องกับสัดส่วนแบบเลขคณิต ความยุติธรรมแบบนี้เป็นจุดกลางระหว่างการสูญเสียและการได้มา (Loss and Gain) เขายกตัวอย่างให้เห็นดังนี้ “คนเราจะไปหาผู้พิพากษาให้แก้ไขสิ่งที่ผิดก็เพราะผู้พิพากษาเป็นคนกลาง ผู้พิพากษาอยู่ระหว่างการอ้างสิทธิที่เกินเลยของทั้งสองฝ่าย คือ ระหว่างการได้มาและการสูญเสีย ผู้พิพากษาหรือฟื้นฟูความเท่าเทียมให้กลับคืนมา” (เล่ม 5 ตอน 4)

ความยุติธรรมทางการเมือง ถูกกำหนดโดยกฎหมายซึ่งพบในชุมชนที่ยอมรับกฎหมายตามธรรมชาติ ความยุติธรรมทางการเมืองมีบางส่วนที่เป็นความยุติธรรมโดยธรรมชาติและบางส่วนก็เป็นความยุติธรรมโดยกฎหมาย อริสโตเติลไม่ยอมให้มนุษย์เป็นผู้ปกครอง

ครอง เพราะมนุษย์จะกระทำเพื่อผลประโยชน์ของคนเท่านั้นและจะกลายเป็นผู้กดขี่ อริสโตเติลได้กล่าวถึงความสำคัญของกฎหมายในเล่ม 10 ตอน 9 อีกครั้งว่า “เราต้องการกฎหมายเพื่อควบคุมกิจกรรมและครอบคลุมนชีวิตทั้งหมด เพราะคนส่วนมากพร้อมที่จะยอมจำนนต่อการบังคับ และการลงโทษมากกว่าการโต้แย้งและความเห็นที่ดีงาม...กฎหมายมีอำนาจในการบังคับ”

ในทัศนะของเพลโตแล้ว ความยุติธรรม คือ ผลของการแบ่งแยกชนชั้นและการแบ่งหน้าที่ เพลโตจัดความยุติธรรมว่าเป็น การให้ทุกคนตามส่วนที่พึงได้รับมอบภาระหน้าที่เฉพาะซึ่งคนมีคุณสมบัติเหมาะสมตามความถนัดและการศึกษาอบรมที่จะปฏิบัติ¹ เพลโตเชื่อว่า รัฐที่ดีที่สุดคือรัฐที่มีความยุติธรรมสถิตย์เป็นของรัฐ นั่นคือ ชนในรัฐทุกคนทำหน้าที่ตามที่คุณธรรมประจำจิตของตนกำหนด ไม่ก้าวท้าวหน้าที่ซึ่งกันและกัน เขาเห็นว่าการปกครองที่ดีนั้น ควรปกครองโดยคน (Rule of Men) โดยกำหนดให้ราชาปราชญ์คือผู้ทรงปัญญาเป็นนักปกครอง เพราะผู้ที่รู้ซึ่งถึงศิลปะแห่งการเมืองต้องเป็นผู้มีความรอบรู้อย่างดีเลิศ ความสามารถในการปกครองขึ้นกับความรู้ในหลักการปกครองซึ่งผู้ทรงปัญญากันพบโดยวิธีการใช้เหตุผล (ซึ่งเป็นการปกครองในรัฐอุดมคติ ใน Republic)

¹ เอ็ม เจ ฮาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน, หน้า 41.

แต่เพราะไม่สามารถหาราชปราชญ์ได้ ในความเป็นจริง เพลโตจึงเสนอให้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครอง ในประเทศรัฐ (ใน The Laws) ซึ่งถือเป็นรัฐที่ดีที่สุด และสามารถเป็นไปได้ ในความเป็นจริง กฎหมายถูกกำหนดให้ แทนที่ราชปราชญ์ กฎหมายควรเป็น องค์อธิปัตย์มากกว่าคน เพราะคนโดยธรรมชาติแล้วเห็นแก่ตัว ถ้าไม่ถูกบังคับ ด้วยบทบัญญัติแห่งกฎหมายแล้วอาจพา รัฐไปสู่ความพินาศได้ ด้วยความมั่งมาก ในผลประโยชน์ส่วนตัว¹ แต่เพลโตก็ กลับไปหาความคิดดั้งเดิมของเขาในเรื่อง การปกครองโดยคน (Rule of Men) โดยกำหนดให้ประเทศรัฐมีคณะผู้ ปกครองพิเศษขึ้นคณะหนึ่งเพื่อควบคุม ตำแหน่งเลือกตั้งของรัฐบาลเรียกว่า คณะมนตรีรัตติกาล (Nocturnal Council) คณะมนตรีรัตติกาลนี้เองที่ เพลโตประสงค์จะให้ป็นองค์อธิปัตย์ ของรัฐ ศาสตราจารย์เซไบน์ ให้ความ เห็นว่า “ความตั้งใจของเพลโตใน ผลงานระยะหลังที่รื้อฟื้นกฎหมายขึ้น มาเป็นหลักของรัฐ พิจารณาแล้วเห็น ว่าเป็นเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไม่ได้เด็ดขาด”²

อย่างน้อยเพลโตเองก็เคยเห็นพ้อง ต้องกันกับอริสโตเติลที่ว่า เป็นความ จำเป็นที่จะต้องใช้กฎหมายในการ ปกครอง กฎหมายสำหรับอริสโตเติลเป็น

อย่างไร อริสโตเติลเองได้พิจารณาถึง เรื่องหลักความยุติธรรมในกฎหมายใน เล่มที่ 5 ตอน 10 ว่า “โดยรูปแบบแล้ว กฎหมายมีลักษณะสากล แต่บางครั้งถ้อย คำนี้มีลักษณะสากลที่ไม่ถูกต้อง เมื่อนำ มาปรับเข้ากับเหตุการณ์เฉพาะอย่าง การปรับเอากฎหมายให้เข้ากับข้อเท็จจริง โดยการตัดสินใจในเรื่องความยุติธรรม ก็เหมือนกับ การที่ช่างแกะสลักดัดแปลง แบบของคนให้เข้ากับลักษณะหิน หลัก ความยุติธรรมในเรื่องกฎหมายจึงเป็น ความยุติธรรมอย่างหนึ่ง และไม่ใช่สิ่งที่มี ลักษณะแตกต่างกันออกไปเลย”

มิตรภาพ

มิตรภาพนั้นเป็นคุณธรรมที่สำคัญ ของชีวิตที่ดีและชีวิตการเมืองที่ดี ถ้า ปราศจากมิตรเสียแล้ว มนุษย์ก็ยากที่จะ บรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ อริสโตเติลให้ความสำคัญต่อมิตรภาพ มาก ดังเห็นได้จากข้อเขียนในเล่มที่ 8 และ 9 โดยเฉพาะในเล่มที่ 8 ตอน 1 เขา กล่าวว่า “มิตรภาพเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด สำหรับชีวิต ไม่มีใครต้องการมีชีวิตอยู่ โดยปราศจากเพื่อน ถึงแม้ว่าเขาจะเป็น ตัวเชื่อมประชาคมไว้ด้วยกัน และผู้ ออกกฎหมาย....ให้ความสำคัญแก่มิตร ภาพมากกว่าความยุติธรรม ระหว่าง เพื่อนไม่ต้องการความยุติธรรม แต่คน ยุติธรรมต้องการมิตรภาพ” และในเล่ม

¹ T.A. Sinclair, A History of Greek Political Thought (Cleveland and New York: The World Publishing Company, 1967), p. 192.

² อ้างใน สุขุม นวลสกุล, ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง), หน้า 43.

ที่ 9 ตอน 9 “....เพราะไม่มีใครเลือกที่มีสิ่งดีงามทุกอย่างในโลกด้วยตนเอง เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม และตามธรรมชาติต้องรวมกันมีชีวิตอยู่เป็นกลุ่ม ดังนั้นมนุษย์ที่มีความสุขจะต้องมีคุณภาพเช่นนี้ เพราะเขาได้ทุกอย่างที่ดีตามธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่ดีกว่าอย่างแน่นอน ที่จะใช้ชีวิตในกลุ่มเพื่อนและคนดีมากกว่าอยู่ในกลุ่มคนแปลกหน้า และคนที่มีความรู้สึกเปลี่ยนแปลง ดังนั้นมนุษย์ที่มีความสุขต้องการเพื่อน... มนุษย์ที่อยู่โดดเดี่ยวจะมีชีวิตลำบาก เพราะไม่ใช่ของง่ายที่จะทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องด้วยตนเองเพียงคนเดียว แต่การทำในกลุ่มกับคนอื่น ๆ เกี่ยวข้องกับผู้อื่นเป็นสิ่งที่ง่ายกว่า”¹

มิตรภาพมีอยู่หลายระดับ ระดับที่สูงที่สุดคือ ความเสมอภาค การยอมรับผู้อื่น การตอบแทน และการปรารถนาดีต่อผู้อื่น ในระดับต่ำลงมาได้แก่มิตรภาพแห่งประโยชน์ มิตรภาพทุกแบบขึ้นอยู่กับชุมชนซึ่งเป็นสังคมทางการเมือง และมีผู้ออกกฎหมายเป็นผู้กำหนดร่วมกัน อริสโตเติลได้นำเอามิตรภาพมาเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับรัฐธรรมนูญเบื้องต้น 3 แบบ (ในส่วนที่กล่าวถึงรัฐธรรมนูญเบื้องต้น 3 แบบ นี้ เป็นส่วนที่สำคัญของ Politics) โดยเริ่มแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมิตรภาพและชุมชนว่าชุมชนทั้งหมดดูเหมือนจะเป็นส่วนของชุมชนทาง

ความสุขเป็นจุด
มุ่งหมายของมนุษย์
....ความสุขไม่ใช่
ภาวะ เพราะถ้าใช่
แล้วมันคงเป็นของ
คนที่นอนหลับอยู่
ตลอดชีวิต....ความ
สุขคือกิจกรรม

¹ แอล.ซี.แมคโดเนลล์, ทฤษฎีการเมืองตะวันตก, แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์ (กรุงเทพมหานคร: วิทยานานาพานิช, 2520), หน้า 67.

กิจกรรมอาจเป็น
สิ่งที่สำคัญและถูก
เลือกเพื่อตัวมัน
เอง แน่แน่นอนเรา
ต้องจัดว่า ความ
สุขเป็นสิ่งที่ถูก
เลือกโดยตัวมัน
เอง ไม่ใช่เพื่อสิ่ง
อื่น เพราะความ
สุขไม่ต้องการสิ่ง
อื่น มันเป็นสิ่งที่
สมบูรณ์ในตัวเอง

การเมือง และแบบเฉพาะของมิตรภาพ
ย่อมสอดคล้องกับแบบเฉพาะของชุมชน
นั้น ๆ (เล่ม 8 ตอน 9) อริสโตเติล
เปรียบเทียบมิตรภาพในความสัมพันธ์
ระหว่างบุคคลกับรัฐธรรมนูญไว้ในเล่ม
8 ตอน 10,11 ว่า ในแต่ละรูปแบบของ
รัฐธรรมนูญทั้ง 3 แบบนั้น เราจะพบ
มิตรภาพแต่ละชนิด ความสัมพันธ์
ระหว่างบิดากับบุตรจะอยู่ในรูปของ
ระบบกษัตริย์ และกษัตริย์จะแสดง
ออกซึ่งมิตรภาพของบิดาต่อผู้อยู่ใต้
ปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างสามี
ภรรยาคือระบบอภิชนาธิปไตย ถ้าสามี
ปกครองด้วยคุณธรรมที่ถูกต้อง (Me-
rits) แต่ถ้าสามีใช้อำนาจปกครองเหนือ
ทุกสิ่ง ก็จะกลายเป็นระบบคณาธิปไตย
เพราะไม่สอดคล้องกับความถูกต้อง
ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องคล้ายกับ
Timocracy มิตรภาพระหว่างพี่น้อง
เหมือนมิตรภาพในสมาชิกของสังคมใน
ระบบ Timocracy ในระบบทระราชย์
มิตรภาพมีเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลย
ความสัมพันธ์แบบนี้พบในระหว่างนาย
และทาส ประชาธิปไตยจะพบในบ้านที่
ไม่มีนายเพราะสมาชิกทุกคนเท่าเทียม
กัน หรือพบในบ้านที่หัวหน้าอ่อนแอ
และทุกคนทำตามที่ตนชอบ

ความสุขและการครุ่นคิด

อริสโตเติลได้กล่าวสรุปถึงความ
สุข ซึ่งอริสโตเติลถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด
สำหรับมนุษย์ไว้ในเล่ม 10 ตอน 6,7 ว่า

“ความสุขเป็นจุดมุ่งหมายของ

มนุษย์...ความสุขไม่ใช่ภาวะ (State) เพราะถ้าใช่แล้วมันอาจเป็นของทีนอนหลับอยู่ตลอดชีวิต.....ความสุขคือกิจกรรม, อย่างที่เรากล่าวมาแล้ว กิจกรรมอาจเป็นสิ่งที่สำคัญและถูกเลือกเพื่อสิ่งอื่นหรือถูกเลือกเพื่อตัวมันเอง แน่ๆเราต้องจัดว่า ความสุขเป็นสิ่งที่ถูกเลือกโดยตัวมันเองไม่ใช่เพื่อสิ่งอื่น เพราะความสุขไม่ต้องการสิ่งอื่นมันเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง” และถ้าความสุขเป็นกิจกรรมซึ่งสอดคล้องกับคุณธรรม ก็ย่อมชอบด้วยเหตุผลว่ามันควรจะสอดคล้องกับคุณธรรมอันสูงสุด และนั่นก็จะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเราไม่ว่าสิ่งนี้จะเป็นเหตุผลหรืออะไรอื่นก็ตาม ซึ่งถูกคิดว่าเป็นผู้ปกครองเราโดยธรรมชาติ ทำและคิดในสิ่งซึ่งสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ไม่ว่ามันจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในตัวหรือเป็นส่วนประกอบในตัวเราซึ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สุด กิจกรรมของสิ่งนี้ที่สอดคล้องกับคุณธรรมอันเหมาะสมก็จะเป็นความสุขอันสมบูรณ์ และที่ว่ากิจกรรมอันนี้คือการครุ่นคิดเราได้กล่าวมาแล้ว ความสุขจึงมีขอบเขตเท่าที่การครุ่นคิดจะไปถึง...ดังนั้น ความสุขจึงต้องเป็นการครุ่นคิดอย่างหนึ่ง”¹

อริสโตเติล ขยายความว่า กิจกรรมในการครุ่นคิดนี้เป็นกิจกรรมที่ไม่ถูกจำกัด เพราะในการคิด เราทำได้ด้วยตนเองและทำได้อย่างต่อเนื่องในขณะที่กิจกรรมปฏิบัติอื่น ๆ ถูกจำกัดโดยเงื่อนไข

ไข วัตถุประสงค์ บุคคล ฯลฯ นอกจากนั้นกิจกรรมในการครุ่นคิดนี้เราทำได้โดยไม่หวังผลกำไรตอบแทน แต่กิจกรรมปฏิบัติอื่น ๆ เราหวังจะได้สิ่งอื่นไม่มากนัก

ประเด็นที่น่าพิจารณาก็คือ ถ้าการครุ่นคิดเป็นกิจกรรมแล้ว ควรเป็นกิจกรรมของอะไร อริสโตเติลพูดในเล่ม 1 ตอน 7 ว่า “สิ่งที่ดีสำหรับมนุษย์ คือกิจกรรมของจิตที่สอดคล้องกับคุณธรรม” การครุ่นคิดก็ควรเป็นกิจกรรมของจิตมากกว่าการปฏิบัติภายนอก เพราะการปฏิบัติภายนอกถูกจำกัดต่าง ๆ นอกจากนั้นควรเป็นจิตส่วนที่มีเหตุผล

สิ่งที่น่าพิจารณาต่อไปนี่ยังคือชีวิตที่ดีในทัศนะของอริสโตเติลซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสุขและความสุขจะต้องเป็นกิจกรรมการครุ่นคิด เป็นไปได้จริงหรือไม่ในความเป็นจริงในทางปฏิบัติแล้ว เราพบว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่คนปกติธรรมดาจะมีชีวิตอย่างที่อริสโตเติลพูดไว้ เพราะกิจกรรมในการครุ่นคิดนั้นเราทำได้เป็นช่วงหนึ่งเท่านั้น ไม่อาจทำได้ตลอดเวลาหรือตลอดชีวิตแม้เราจะยอมรับว่า กิจกรรมการครุ่นคิดนั้นไม่ถูกจำกัด เพราะมนุษย์มีอิสระในการคิดอย่างเต็มที่ ในขณะที่กิจกรรมปฏิบัติอื่น ๆ ถูกจำกัดด้วยข้อจำกัดมากมาย และเราได้อะไรบ้างจากการพูดถึงชีวิตที่ดีที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ในความเป็นจริง มนุษย์มีแนวโน้มที่จะมีคุณธรรมตาม

¹ เรืองเดีวกัน, หน้า 88.

ธรรมชาติจริงหรือ ในชีวิตจริงแล้ว มนุษย์มีแนวโน้มที่จะแสวงหาประโยชน์ส่วนตนให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล การกระทำของมนุษย์ส่วนใหญ่ไม่ได้กำหนดมาจากเหตุผล จะขึ้นกับผลประโยชน์มากกว่าที่จะให้เหตุผลเป็นผู้ปกครองโดยธรรมชาติ¹

อริสโตเติลเองก็มักจะมองเห็นปัญหาข้างต้นจึงได้แนะนำถึงชีวิตที่มนุษย์ธรรมดาอาจปฏิบัติได้ โดยเสนอว่า “ในลำดับรองลงมาชีวิตที่สอดคล้องกับคุณธรรมอย่างอื่นก็มีความสุขเหมือนกัน เพราะกิจกรรมซึ่งสอดคล้องกับคุณธรรมนี้เหมาะสมสำหรับสิ่งที่เป็นมนุษย์ การกระทำที่ยุติธรรมและกล้าหาญ และการกระทำอันทรงคุณธรรมอื่น ๆ ...ดูเหมือนว่าจะเป็นของมนุษย์โดยแท้... คุณธรรมทางศีลธรรมต้องเป็นของธรรมชาติอันประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ของเรา”²

ชีวิตธรรมดาที่มนุษย์อาจปฏิบัติได้นี้ ก็ยังคงเป็นสิ่งที่มนุษย์ในความเป็นจริงทั่ว ๆ ไปทำได้น้อยมาก จะต้องเป็นมนุษย์ที่เป็น EXPERT ที่ได้รับการสั่งสอนอบรมและกระทำเป็นนิสัยเท่านั้นที่ทำได้ เพราะมนุษย์ตามธรรมชาติมีแนวโน้มที่จะทำชั่วมากกว่าดี มนุษย์จะกระทำการใด ๆ โดยคำนึงตัวเองเป็นหลัก ความจำเป็นอาจบีบบังคับให้มนุษย์ทำชั่ว และความจำเป็นก็สามารถ

บีบบังคับให้มนุษย์เป็นคนดีได้ดังนั้น มนุษย์ธรรมดาทั่ว ๆ ไปคงตกอยู่ใต้ตัณหา ความอยาก และผลประโยชน์มากกว่าที่จะทำตนให้สอดคล้องกับคุณธรรมเพื่อให้มีความสุขอย่างที่อริสโตเติลต้องการ

แม้การอ่าน Ethics จะไม่สามารถทำให้เราปฏิบัติตามวิธีที่ดีที่สุดที่อริสโตเติลคาดหวังไว้ แต่เราก็ได้ความรู้ว่าเราอาจปฏิบัติตนอย่างไรในฐานะมนุษย์ธรรมดา ซึ่งสามารถประสบความสำเร็จในชีวิตและพึงพอใจในชีวิตของตน สิ่งที่อริสโตเติลต้องการมากที่สุดน่าจะอยู่ที่จุดนี้ ถ้าเราอ่านเล่ม 10 ตอน 9 ซึ่งเขากล่าวว่า “แน่นอนว่า เมื่อมีสิ่งที่ต้องปฏิบัติให้ลุล่วงไป จุดหมายปลายทางย่อมไม่ใช่การสำรวจและรู้จักสิ่งต่าง ๆ แต่อยู่ที่การกระทำต่างหาก ในเรื่องคุณธรรมจึงไม่เป็นการเพียงพอที่จะรู้ แต่เราจะต้องพยายามที่จะมีและใช้คุณธรรมหรือพยายามวิธีอื่นใดที่อาจมีเพื่อให้เป็นคนดี”

¹ สมบัติ จันทรวงศ์, ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521), หน้า 11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

บรรณานุกรม

1. ซี.อี.เอ็ม.โจด.ปรัชญา. แปลโดย วิทย วิศทเวทย์ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2521
2. ปรีดี บุญซื่อ. จริยปรัชญา. กรุงเทพฯ มหานคร : แสงรุ่งการพิมพ์, 2525
3. ดับบลิว.ที.สแตช. ปรัชญากรีก. แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญยืน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514
4. สมบัติ จันทรวงศ์. "ปรัชญาการเมือง : คลาสสิกและสมัยใหม่" ในปรัชญาการเมืองสมัยใหม่, หน้า 1-21 สมบัติ จันทรวงศ์ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2521
5. สมบัติ จันทรวงศ์. มาคิอาเวลลี : บิดาของปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ ใน ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่, หน้า 23-52 สมบัติ จันทรวงศ์, บรรณาธิการ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521
6. สุชุม นวลสกุล ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง. มหาวิทยาลัยรามคำแหง
7. เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน. ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน. แปลโดย เสน่ห์ จามริก กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522
8. แอล.ซี. แม็คโดแนลล์. ทฤษฎีการเมืองตะวันตก. แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520
9. Aristotle. *Ethics*. Translated by J.A.K.Thomson. London: George Allen & Unwin Ltd., 1983
10. Mckeon, R. *Introduction TO Aristotle*. New York : Random House, Modern Library, 1974.
11. Sinclair, T.A. *A History of Greek Political Thought*. Cleveland and New York: The World Publishing Company, 1967